

Asia Moraaliset oikeudet, teoksen muuttaminen

Hakija A

Annettu 21.11.1989

Tiivistelmä *Kuvanveistäjä A:n hotelli X:n vastaanottoaulaan suunnittelema reliefi oli tekijänoikeuslain 1 §:ssä tarkoitettu suojattu kuvataiteen tuote. Reliefin siirtäminen toisiin tiloihin ei loukannut tekijän moraalisia oikeuksia, vaikka teos uudessa ympäristössään oli alkuperäistä paikkaa epäedullisemmin sijoitettuna. Teoksen siirtämisen yhteydessä teosta ei saanut muuttaa.*

SELOSTUS ASIASTA

A on 1.8.1989 päivätyllä kirjelmällään pyytänyt tekijänoikeusneuvoston lausuntoa kuvanveistäjän moraalisisista oikeuksista.

Lausuntopyynnöstä ilmenee, että kuvanveistäjä A on suunnitellut Y:n kaupungissa sijaitsevaan, B Oy:n omistamaan hotelli- ja majoitusliike X:ään noin kaksi metriä korkean seinäreliefin. Työ tehtiin hotellin suunnitelleen professori C:n yhteydenoton seurauksena. Teos sijoitettiin hotellin vastaanottoaulaan, jossa oli runsaasti tilaa.

Teos tehtiin ja luotiin tilaustyönä tiettyyn osaan kyseistä tilaa. Taiteilija otti työssä huomioon muun muassa vuodenaikojen vaihtelun ja valaistuksen. Näkömatka reliefiin oli noin 25–30 metriä. A:n ilmoituksen mukaan tilauksen ehtoihin kuului, että työ jää siihen paikkaan mihin se alun perin on tehty. Kirjallista sopimusta ei asiasta ole tehty.

Vuonna 1987 B Oy lähestyi A:ta ehdottaen, että teos siirrettäisiin eri paikkaan ja vain osa reliefistä otettaisiin mukaan. Tästä A kieltäytyi. Nytemmin teos on siirretty toiseen paikkaan vastoin A:n nimenomaista kieltöä ja tietojen mukaan reliefin mittasuhteita on muutettu.

Nykyisessä sijoituspaikassaan teoksen taiteellinen arvo kärsii, koska teoksen taustat, rakennekonstruktio ja kiinnikkeet seinään ovat yleisön nähtävillä. Myöskään valon ja vuodenaikojen vaihtelut eivät toimi taiteilijan edellyttämällä tavalla.

A:n luoma teos on kansainvälisesti tunnettu seinäveistos. Lausuntopyyntöön liitettyssä A:sta kertovassa esitteessä veistos näkyy alkuperäisellä paikallaan.

Lausuntopyynnössä todetaan lisäksi, että tekijänoikeuslain 3 §:n mukaan teosta ei saa muuttaa tekijän taiteellista arvoa tai omalaatuisuutta loukkaavalla tavalla eikä teosta myöskään saa saattaa yleisön saataviin tekijää sanotuin tavoin loukkaavassa muodossa tai yhteydessä. A:n mielestä hänen teoksensa sijoittaminen sellaiseen paikkaan, että sen taiteellinen arvo vähenee ja kärsii, on tekijänoikeuslain 3 §:n moraalisten oikeuksien vastainen. Tämän vuoksi A pyytää tekijänoikeusneuvostoa lausumaan, loukkaako teoksen siirtäminen sanotuin tavoin tekijän moraalisia oikeuksia teokseen.

Suomen kuvanveistäjäliitto ry:n lausunto

Lausuntopyyntöön on liitetty Suomen Kuvanveistäjäliitto ry:n lausunto asiasta.

Lausunnosta ilmenee, että liitto katsoo A:n moraalisia oikeuksia loukatun vakavasti siirrettäessä hänen vuonna 1978 luomaansa reliefiä. Tiettyyn paikkaan suunniteltu veistos on sellaisessa vuorovaikutussuhteessa tilaan, sen kokoon ja suhteisiin, valaistusoloihin ja funktioon, eikä sellaista helpostikaan voi siirtää toiseen tilaan ilman, että teos olennaisesti kärsii. Useasta erillisestä osasta koostuva teos, jonka osien keskinäisen sijoituksen taiteilija on suunnitellut on taiteellinen kokonaisuus, jota ei voi muuttaa tai hajottaa.

A:n hotelli X:n aulaan suunnittelema reliefi on ollut tunnettu onnistuneena taideluomana erityisesti, koska sen suhde tilan arkkitehtuuriin ja käyttöön on ollut niin kaunis. Kuva teoksesta on levinnyt ympäri maailmaa aikakauslehtien ja taidekirjojen välityksellä ja kertonut omalta osaltaan suomalaisen kuvataiteen ja arkkitehtuurin tasosta. Teos on A:n tuotannolle olennaisella tavalla heijastanut valojen ja vuodenaikojen vaihtelua ja elänyt siten sijoitusympäristönsä kanssa. Mikäli taiteilija itse voisi tai haluaisi osallistua teoksen siirtämiseen paikkaan, jonka hän katsoisi sopivaksi voitaisiin teos siirtää. Muussa tapauksessa siirtäminen ei Kuvanveistäjäliitto ry:n mielestä ole mahdollinen.

B Oy:n vastine

Ennen asian ratkaisemista tekijänoikeusneuvosto on varannut B:lle tilaisuuden vastauksen antamiseen asiassa.

Vastineesta ilmenee, että taiteilija A on tehnyt lausuntopyynnössä tarkoitetun reliefin yhtiön tilauksesta vuonna 1977. Tilauksesta laadittiin kirjallinen sopimus. Sopimuksen ehdoissa ei mainita – eikä muutoinkaan ole edellytetty – että teos jäisi lopullisesti alkuperäiseen sijoituspaikkaansa.

Reliefi asennettiin kiinteästi rakennuksen sisäseinään ja siitä muodostui siten rakennuksen ainesosa. Vuosina 1985 ja 1986 toteutetun hotelli X:n laajennus- ja muutostyön johdosta seinä, johon reliefi oli kiinnitetty, jouduttiin osittain purkamaan. Tämän vuoksi reliefiä ei voitu jättää alkuperäiselle paikalleen. Laajennus- ja muutostyön valmistuttua kuvanveistäjä A:han otettiin yhteys reliefin siirtämiseksi uuteen paikkaan samassa rakennuksessa. A kieltäytyi kuitenkin millään tavoin myötävaikuttamasta teoksen uudelleensijoittamiseen. Tämän vuoksi reliefi sijoitettiin B Oy:n toimesta uuteen paikkaan reliefin mittasuhteita muuttamatta.

Tekijänoikeuslain mukaan omistaja saa muuttaa rakennusta, jos tekniset tai tarkoituksenmukaisuussyyt sitä vaativat. Tämän vuoksi ei voida edellyttää, että rakennuksen ainesosaksi liitetty reliefi säilyisi alkuperäisessä paikassaan ja estäisi elinkeinotoimintaan tarkoitettun rakennuksen tarkoituksenmukaisen käytön tulevaisuudessa.

Mitä tulee reliefin siirtämiseen uuteen paikkaan B Oy katsoo, ettei tekijänoikeus voi ulottua teoksen ulkopuolisiin, teoksesta itsestään ilmenevämmiin tekijöihin, kuten valaistukseen tai vuodenaikojen vaihtumiseen. Tämän vuoksi pelkkä teoksen siirtäminen uuteen paikkaan alkuperäiset mittasuhteet säilyttäen ei ole loukannut kuvanveistäjä A:n tekijänoikeuslain mukaisia oikeuksia.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeusneuvosto on tutkinut lausuntopyynnön ja esittää lausuntoaan seuraavan.

Kirjallisen tai taiteellisen teoksen luoneella on tekijänoikeuslain 1 §:n mukaisesti tekijänoikeus teokseensa. Tekijänoikeus muodostuu taloudellisista ja moraalisisista oikeuksista teokseen ja syntyy aina luonnolliselle henkilölle. Taloudelliset oikeutensa, kuten oikeuden esimerkiksi näyttää teosta julkisesti tai valmistaa siitä kappaleita, tekijä voi sopimuksin luovuttaa osittain tai kokonaan. Ellei nimenomaisesti toisin ole sovittu, teoskappaleen luovutukseen ei kuitenkaan sisälly tekijänoikeuden luovutus, kuten tekijänoikeuslain 27 §:ssä säädetään. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että teoksen tekijänoikeus ja omistusoikeus teoskappaleeseen voivat olla eri henkilöillä. Teoskappaleen omistaja voi tekijänoikeuslain 25 §:n sallimissa puitteissa määrätä omistamastaan teoskappaleesta muun muassa näyttämällä sitä julkisesti.

Tekijänoikeuslain 3 §:ssä määritellyistä moraalisisista oikeuksistaan tekijä voi sitovasti luopua vain mikäli kysymyksessä on laadultaan ja laajuudeltaan rajoitettu teoksen käyttäminen.

Moraalisiin oikeuksiin kuuluva isyysoikeus velvoittaa mainitsemaan tekijän nimen hyvän tavan mukaisesti, kun teoksesta valmistetaan kappale tai kun se kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin. Käytäntö vaihtelee alasta ja tilanteesta riippuen. Respektioikeus sisältää kiellon muuttaa teosta tekijän kirjallista tai taiteellista arvoa tai omalaatuisuutta loukkaavalla tavalla sekä kiellon saattaa teos yleisön saataviin tekijää sanotuin tavoin loukkaavassa muodossa tai yhteydessä. Teosta ei saa turmella, vääristellä, typistää tai muuten muuttaa niin, että teoksen luonne tai muoto muuttuu taikka että teon voitaisiin muutoin katsoa loukkaavan tekijän kunniaa tai mainetta. Muuttaminen voi kohdistua sekä teokseen että teoskappaleeseen. Teon luonnetta arvioitaessa on huomiota yleensä kiinnitetty paitsi siihen, miten teosta on muutettu tai miten se on saatettu yleisön saataviin myös siihen, mikä on ollut muutoksen syytä.

Tekijänoikeuslain valmisteluasiakirjoissa (komiteanmietintö 1953:5) todetaan tekijän moraalisisista oikeuksista seuraavaa:

"Niinkuin aikaisemmin on sanottu, koskee lakiehdotuksen mukaan tekijän yksinoikeus määrätä teoksestaan myös teoksen muuttamista. Teosta saisi siis muuttaa ainoastaan tekijä itse tai tulisi muuttamisen tapahtua hänen suostumuksellaan, mikäli tästä ei ole säädetty laissa poikkeusta. Jos toinen muuttaa teosta tekijän luvatta, voisi tämä ryhtyä sen johdosta toimenpiteisiin hänelle kuuluvan yksinoikeuden nojalla...Onko muutos katsottava sanotussa mielessä loukkaavaksi, on arvosteltava objektiivista mittapuuta käyttäen, kuitenkin jossakin määrin ottaen huomioon myös tekijän subjektiivinen käsitys asiasta. Selvä on, että vähäpätöisten muutosten yleensä ei voida katsoa loukkaavan tekijän droit moralia, vaan tarkoittaa kysymyksessä oleva suojasääntö lähinnä tärkeän laatuista muuttamista, vandalisointia, typistämistä ja muuta sellaista."

Oikeuskirjallisuudessa kysymystä on käsitelty muun muassa seuraavasti:

"Bernin sopimusta Brysselin konferenssissa tarkistettaessa lausuttiin, ettei teosta olisi lupa esittää sille sopimattomassa ympäristössä (miljöössä). Tieteisopissa oli jo aikaisemmin tällaista menettelyä pidetty tekijän kunniaa loukkaavana. Sen esimerkkinä mainittiin...taideteoksen luvaton ottaminen tavaramerkkiin ja käyttäminen mainonnassa tai sen ripustaminen alentavaan paikkaan, esimerkiksi WC:hen. Teoksen muuttamista museosta toiseen tai poistamista julkiselta paikalta tahi tilan puutteesta johtuvaa siirtämistä varastoihin ei voitane pitää respektioikeuden loukkauksena." (Kivimäki: Uudet tekijänoikeus- ja valokuvalliset, s. 42).

Pohjoismaiset tekijänoikeuslainsäädännöt ja niiden esityöt ovat suuressa määrin yhteneväiset. Säännösten samankaltaisuuden vuoksi on tulkintakysymyksissä usein haettu johtoa naapurimaiden oikeuskirjallisuudesta.

Ruotsalaisen tekijänoikeuslainsäädännön kommentaariteoksessa todetaan respektioikeudesta seuraavaa:

"3) Teoksen saattaminen yleisön saataviin teokselle vieraassa ympäristössä.

On selvää, että tekijää on suojattava sitä vastaan, että teos, vaikkakin muuttamattomana, esitetään yleisölle sellaisessa yhteydessä, että se saa teoksen vaikuttamaan naurettavalta tai pahennusta herättävältä tai että se muuten loukkaa tekijän moraalisia etuja... Toinen esimerkki tällaisesta menettelystä on teoksen sijoittaminen tai esittäminen loukkaavassa ympäristössä. Loukkaavana menettelynä ei kuitenkaan voida pitää sitä, että teos muutetaan paikkaan, joka tekijän mielestä on epäedullisempi kuin alkuperäinen, esimerkiksi siirtämällä teos museossa syrjäisemmällä paikalla sijaitsevaan saliin. Näin ei myöskään ole asianlaita silloin, kun teos poistetaan julkiselta paikalta." (Regner: Lagarna den 30 december 1966 om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk samt om rätt till fotografisk bild, s. 67).

Oikeuskäytännössä korkein oikeus on tietävästi kolmesti ottanut kantaa tekijän moraalisiin oikeuksiin. Kaksi päätöksistä koskee elokuvateosta (KKO 1967 II 74 ja 1975 II 37) ja yksi näytelmäteosta (1974 II 49). Ratkaisuista on pääteltävissä, että moraalisten oikeuksien mahdollista loukkausta on arvosteltu verrattain kriittisen objektiivisen mittapuun mukaan. Päätöksessä KKO 1964 II 74 lausuttiin, että elokuvaa sisällytettyjen kohtausten katsottiin muodostavan sellaisen henkisen luomuksen, johon kohtausten ohjaajalla oli tekijänoikeus. Korkein oikeus katsoi, että näiden kohtausten yhdistämisellä toisen henkilön ohjaamien kohtausten ja puhetekstin kanssa elokuvaksi ei tekijän luomusta ollut muutettu siten, että ohjaajan taiteellista arvoa tai omalaatuisuutta olisi tekijänoikeuslain 3 §:n 2 momentissa tarkoitetun tavoin loukattu.

Vastaukset esitettyihin kysymyksiin

Kuvanveistäjä A:n hotelli X:lle suunnittelema reliefi on tekijänoikeuslain 1 §:ssä tarkoitettu kuvataiteen tuote ja siten tekijänoikeudellisesti suojattu. Tekijä oli alunperin suunnitellut teoksensa sijoitettavaksi hotelli X:n vastaanottoaulaan. Rakennuksen vastaanottoaulassa tehtyjen muutostöiden vuoksi teos siirrettiin hotellin kongressisiiven aulatiloihin. Tekijänoikeusneuvoston sihteeri on käynyt tutustumassa teokseen sen nykyisessä sijoituspaikassa.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että reliefi on nykyisessä ympäristössään sekä tilan että katseluetäisyyden suhteen alkuperäistä sijoituspaikkaansa epäedullisemmin sijoitettuna. Sijoituspaikan ei kuitenkaan voida katsoa olevan tekijän taiteellista arvoa alentava, joten sen siirtämisellä nykyiseen sijoituspaikkaansa ei ole loukattu tekijän moraalisia oikeuksia.

Koska tekijänoikeusneuvoston tehtävänä on antaa lausuntoja tekijänoikeudellisen lainsäädännön soveltamisesta, se ei voi ottaa kantaa siihen, muuttuuko teos seinään kiinnitettäessä mahdollisesti rakennuksen ainesosaksi. Tällä ei kuitenkaan ole tekijänoikeudellista merkitystä.

Esitettyjen valokuvien perusteella ei voida varmuudella sanoa, onko teoksen mittasuhteita muutettu sitä siirrettäessä. Jos näin on tapahtunut, sen on katsottava olevan tekijänoikeuslain 3 §:ssä tarkoitettua teoksen luvantonta muuttamista, joten teos tulisi saattaa alkuperäisiin mittasuhteisiinsa. Tekijänoikeusneuvosto katsoo edelleen että teoksen sijoituspaikan luonnonmukaisten valaistusolosuhteiden tai teoksen pinnalla näkyvän vuodenaikojen vaihtelun ei voida katsoa liittyvän fyysisesti teoskokonaisuuteen. Jos sen sijaan on edellytetty – kuten Oy Z Ab:n ja A:n välillä tehdystä sopimuksesta on pääteltävissä – että teos valaistaan sijoituspaikassaan tietyllä tavalla valaisimin, voidaan tällaisen valaistuksen katsoa liittyvän itse teokseen ja valaistusolosuhteiden muuttamisen tältä osin olevan myös teoksen muuttamista.